Lapsiasiavaltuutetun lausunto eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle tasa-arvovaltuutetun eduskuntakertomuksesta 2022

Viite: Työelämä- ja tasa-arvovaliokunta keskiviikko 01.06.2022 klo 11.30 / K 1/2022 vp / Asiantuntijapyyntö

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi eduskuntakertomusta yleissopimuksen näkökulmasta.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Tasa-arvovaltuutetun esittämät suositukset ovat kannatettavia.
- Tasa-arvosuunnitelman käytännön toteutuminen varhaiskasvatuksessa, oppilaitoksissa ja esimerkiksi vapaa-ajan harrastuksissa edellyttää hyvin usein konkreettisten ohjeiden antamista henkilöstölle. Myös henkilöstön koulutukseen on panostettava.
- Lain tasolla olisi hyvä linjata, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa.
- On tärkeää, että tasa-arvosuunnittelussa huomioidaan erilaiset tutkimus- ja selvitystulokset kuten Kouluterveyskysely.
- Lasten tietoisuutta oikeuksistaan ja oikeusturvakeinoista on vahvistettava.
- Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten aseman ja oikeuksien turvaaminen edellyttää useita toimia myös lainsäädännön tasolla.
- Turha sukupuolittaminen ja binäärinen sukupuolikäsitys aiheuttavat lapsille ja nuorille stressiä.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Tasa-arvovaltuutetun eduskuntakertomuksessaan esittämät suositukset ovat kannatettavia.

Tasa-arvo lasten arjessa

Lapsiasiavaltuutettu kiittää, että tasa-arvovaltuutetun eduskuntakertomuksessa on hyvin laajalti tarkasteltu tasa-arvotilannetta lasten ja nuorten osalta, esimerkiksi oppilaitoksissa ja varhaiskasvatuksessa (alk. s. 97). Lapsiasiavaltuutetun tapaamat lapset ja nuoret ovat tuoneet esiin useita epäkohtia esimerkiksi liittyen sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen kouluissa sekä harrastuksissa.

> *"Muskarin opettaja sano että meillä on ohjeistus että henkilötunnuksesta näkee että onko tyttö vai poika. Ni sit ei oikein enää ollu hirveesti halua käydä siellä sen jälkeen sit."*
>
> Lapsi lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021
>
> *"Mulla on myös sellanen juttu että kerran ku mä olin pukuhuoneessa, ni yks tyyppi aikuisista [koulussa] sanoi et mä en sovi tyttöjen pukkariin, ja mä en pääse poikien pukkariin koska ei tiedetä mikä mä olen."*
>
> Lapsi lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Esimerkiksi edellä mainittuihin lasten arkikokemuksiin perustuen lapsiasiavaltuutettu pitääkin erittäin kannatettavana ehdotuksena, että lain tasolla linjataan, miten sukupuolen moninaisuus otetaan huomioon sukupuolen mukaan eriytetyissä tiloissa ja palveluissa (s. 81). Lapsiasiavaltuutetun tapaamat nuoret ovat tuoneet esille turhaa sekä syrjivältä tuntuvaa sukupuolittuneisuutta ja sukupuolittamista esimerkiksi koulussa.

Lapsiasiavaltuutettu jakaa näkemyksen, että *"oppilaitoksissa tehtävällä tasa-arvotyöllä on suuri merkitys, koska monet sukupuolijaot ja stereotypiat syntyvät hyvin varhain"* (s. 15). Myös lapsiasiavaltuutetun tapaamat lapset ja nuoret painottivat systemaattisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön merkitystä jo varhaiskasvatuksesta lähtien.

> *"Ja se, et opetettais just sitä nuoremmast lähtien, ikätasoon sopien tietenki, että mikä on silleen, et hei, tämmöstäki on olemassa. Ni se auttaa niit nuorii löytämään omaa identiteettiä, se auttaa ymmärtämään erilaisii ihmisiä. Se auttaa ymmärtämään erilaisia identiteettejä."*
>
> Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Kuten todettua, ehdotetut suositukset, myös opetuksen osalta (s. 118), ovat erittäin kannatettavia. Lapsiasiavaltuutettu toivoo kuitenkin, että myös opettajille tarjottaisiin ohjausta ja konkreettisia oppaita koulun tasa-arvotyön edistämiseksi. Lapsiasiavaltuutetun tietojen mukaan moninaisuuden huomiointi on varhaiskasvatuksen lisäksi myös koulumaailmassa valitettavan usein kiinni yksittäisen henkilökunnan jäsenen toimista.

> *"Ei se suunnitelman tekeminen niinku, se on aina sitä samanlaista ympäripyöreetä settiä, mikä ei oikeestaan ihan hirveesti mitään struktuureja muuta. Ni jotenkin mä mietin sitä, et selvästi opettajat varsinki, mut niinku muutki tavallaan oppilaitosten työntekijät kaipaa enemmän siis koulutusta oikeanlaisesta kohtaamisesta, ja mikä sitten on sitä vääränlaista kohtaamista."*
>
> Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Myös YK:n lapsen oikeuksien komitea on todennut, että muodollisen ihmisoikeuskasvatuksen lisäksi kouluympäristössä tarvitaan ihmisoikeuksia edistävien toimintatapojen tukemista.[1] Onkin hyvä, että nyt käsillä olevassa eduskuntakertomuksessa on painotettu konkreettisia ja käytännönläheisiä muutoksia, joihin tasa-arvosuunnittelulla tulisi tähdätä (s. 104).

Kuten tasa-arvovaltuutettu (s. 97–98), myös lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että tutkimusperustaista tietoa, muun muassa Kouluterveyskyselyn tuloksia, hyödynnetään oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa. Kouluterveyskyselyn tuloksista on ilmennyt esimerkiksi hälyttäviä tietoja tyttöjen pahoinvoinnista. On tärkeää ottaa kaikki Kouluterveyskyselystä sekä muista selvityksistä ja tutkimuksista saadut tulokset asianmukaisesti huomioon, jotta lasten hyvinvointia voidaan edistää ja jotta lasten pahoinvointiin voidaan puuttua tehokkaasti.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten oikeudet ja hallitusohjelma

Lapsiasiavaltuutettu yhtyy tasa-arvovaltuutetun näkemykseen siitä, että translainsäädännön uudistus tulee toteuttaa tällä hallituskaudella (s. 13), ja että nykyinen lainsäädäntö ei riittävästi huomioi intersukupuolisuutta, alaikäisten asemaa tai muunsukupuolisuutta (s. 78), ja että alaikäisten asema on huomioitava lainsäädäntöuudistuksessa (s. 79). Lapsiasiavaltuutettu on useassa yhteydessä esittänyt huolensa lasten oikeuksien puutteellisesta huomioimisesta hallituksen esityksessä laiksi sukupuolen vahvistamisesta[2] ja painottaa, että hallitusohjelmakirjauksista huolimatta lainvalmistelussa tulee suorittaa asianmukainen lapsivaikutusten arviointi, josta käy ilmi, miten esitetyt muutokset ovat linjassa lapsen oikeuksien kanssa.

YK:n lapsen oikeuksien komitea pitää intersukupuolisille lapsille tehtäviä, lapsen koskemattomuuteen kajoavia toimenpiteitä yleissopimuksen vastaisina haitallisina käytäntöinä, joiden poistamiseen Suomi on sitoutunut tehokkaasti puuttumaan. Komitea on kehottanut esimerkiksi Australiaa säätämään lain, jolla nimenomaisesti turvataan intersukupuolisen lapsen koskemattomuus ja itsemääräämisoikeus.[3] Komitea on kiinnittänyt huomiota intersukupuolisten lasten asemaan lähes jokaiselle sopimusvaltiolle antamissaan loppupäätelmissä. On siis erittäin todennäköistä, että komitea tulee kiinnittämään tähän kysymykseen huomiota myös Suomen osalta, mikäli asiantilaa ei pikaisesti muuteta. Lapsiasiavaltuutettu yhtyy tasa-arvovaltuutetun näkemyksiin intersukupuolisten lasten koskemattomuuden turvaamisesta lain tasoisella sääntelyllä (s. 80).

Lasten tietoisuus oikeuksistaan

Nyt käsillä olevasta eduskuntakertomuksesta ei käy ilmi, kuinka paljon, tai onko ylipäätään, tasa-arvovaltuutetulle tullut yhteydenottoja lapsilta ja nuorilta. Kertomuksessa todetaan, että oikeussuojan saavutettavuuden parantamisesta sukupuolisyrjintää koskevissa asioissa tarvitaan kattava selvitys (s. 37). Lapsiasiavaltuutettu kannattaa selvityksen laatimista ja edellyttää, että siinä huomioidaan asianmukaisesti lasten erityinen asema. Lapsiasiavaltuutettu on useassa yhteydessä esittänyt huolensa lasten oikeusturvan tilasta sekä siitä, ovatko lapset tietoisia oikeuksistaan. Kertomuksessaan eduskunnalle lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsilla tulee olla riittävästi tietoa oikeuksistaan, jotta he tunnistavat mahdolliset oikeudenloukkaustilanteet. Lisäksi erityistä huomiota on kiinnitettävä siihen, että lapset ja nuoret tuntevat sen, miten he itse voivat toimia ja mihin tahoon olla yhteydessä, jos heidän oikeuksiaan loukataan.[4] Saamiensa yhteydenottojen perusteella lapsiasiavaltuutettu on huomannut, että yleinen tietoisuus auttavista ja toimivaltaisista viranomaisista on kehnolla tolalla. Koska

esimerkiksi kouluterveyskyselyn perusteella on selvää, että lapset kohtaavat arjessaan syrjintää sukupuolen perusteella, olisi jatkossa tehtävä toimia sen edistämiseksi, että myös lapset ovat tietoisia tasa-arvovaltuutetun toiminnasta ja toimivallasta.

YK:n lapsen oikeuksien komitea on korostanut, että ”*on olennaista, että oikeudet määritellään kansallisessa lainsäädännössä riittävän yksityiskohtaisesti, jotta oikeussuojakeinot sopimuksen noudattamatta jättämistä koskevissa tilanteissa olisivat tehokkaita*”.[5] Komitean mukaan oikeuksilla ei ole merkitystä, jos oikeuksien loukkauksien hyvittämiseksi ei ole käytettävissä tehokkaita oikeussuojakeinoja.[6]

Lapset tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmien piirissä TET-jakson aikana

Lapsiasiavaltuutettu haluaa tuoda esille etenkin TET-jaksoihin liittyen, että suurimmalla osalla (työelämään tutustumisen tasa-arvoa ym. selvittäneen tutkimukseen osallistuneista) työpaikoista ei ollut tasa-arvo- tai yhdenvertaisuussuunnitelmaa ja toisaalta useimmilla niistä työpaikoista, joilla tasa-arvosuunnitelma on, sitä ei aktiivisesti sovelleta TET-harjoittelussa.[7] On selvää, että myös työelämässä olevien ja työelämään tutustuvien lasten tulee olla tasa-arvosuunnittelun ja -suunnitelman piirissä.

Tasa-arvon edistämistyön resurssien turvaaminen

Lapsiasiavaltuutettu esittää huolensa tasa-arvovaltuutetun mahdollisuudesta täyttää tasa-arvosuunnitelmia koskevia velvoitteitaan nykyisillä resursseillaan (s. 39). On selvää, että sekä uudet että lisääntyneet tehtävät edellyttävät myös riittävien resurssien turvaamista, jotta tasa-arvovaltuutettu voi jatkossa entistä tehokkaammin toteuttaa muun muassa tasa-arvosuunnittelua koskevia velvoitteitaan.

Sukupuolen moninaisuuden kunnioittaminen

Lapsiasiavaltuutettu haluaa vielä lopuksi todeta pitävänsä erittäin tärkeänä, että tasa-arvovaltuutetun eduskuntakertomuksessa on korostettu sukupuolen moninaisuutta toteamalla, ettei sukupuoli ilmiönä ole pelkistettävissä vain kahteen (s. 75). Lapsiasiavaltuutetun tapaamat nuoret kertoivat syrjintäkokemuksista liittyen esimerkiksi viranomaistoiminnassa yhä vallitsevaan binääriseen sukupuolikäsitykseen.

> ”*mä aloin miettimään tosi paljon niinku terveydenhuollon lomakkeita, missä on tosi vahva se sukupuolittuneisuus. On nainen-mies-jako, ja siel on tosi harvoin,*

nykyään ehkä vähän useammin, mut siel on tosi harvoin se vaihtoehto muu. Ja se niinku on diskriminoivaa, se syrjii ihmisiä, jotka ei kuulu tähän normibinääriseen jakoon. Ja mä uskon, että se on myös monelle aika vaikea paikka."

Nuori lapsiasiavaltuutetun sateenkaarevien lasten ja nuorten Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa keväällä 2021

Jyväskylässä 31.5.2022

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Sonja Vahtera
Lakimies

---

[1] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2001) 29 artiklan 1 kohta: koulutuksen tavoitteet (CRC/GC/2001/1), kohta 19.

[2] Ks. esim: Lapsiasiavaltuutetun lausunto luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta (31.3.2022) sekä Lapsiasiavaltuutetun näkemykset translainsäädännön uudistamiseen liittyen – vastaukset STM:n esittämiin kysymyksiin (24.9.2021).

[3] CRC/C/AUS/CO/5-6, kohta 31.

[4] Ks. Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2022:1, s. 120.

[5] YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 5 (2003) lapsen oikeuksien yleissopimuksen yleiset täytäntöönpanotoimenpiteet (CRC/GC/2003/5), kohta 25.

[6] CRC/GC/2003/5, kohta 24.

[7] Ks. Minna Mayer, Jenni Lahtinen, Sinikka Aapola-Kari, Aino Pietarinen, Anne Kallio, Jukka-Pekka Jänkälä, Mila Hakanen: *Työelämään tutustumisjaksojen toteutus, yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja saavutettavuus perusopetuksen aikana*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:33, s. 171. Saatavilla: https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-060-8.